

Харківщина в суспільно-політичному житті України (1991-2004 рр.)

Національне відродження, що охопило республіки СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ століття торкнулося і України. Суспільно-політичні, економічні та етнокультурні особливості східних регіонів України зумовили дещо специфічну реакцію населення Харківщини на становлення незалежності та процеси державотворення в країні.

Дослідження значення і ролі Слобожанщини в історії незалежної України дасть змогу в майбутньому в більшій мірі врахувати в державній політиці особливості регіону і не допустити в майбутньому появи “нових Кушнарєвих”. Однак, в історіографії значна увага приділена вивченню політичних і соціально-економічних відмінностей Донбасу як регіону України. Розв’язання даної проблеми започатковано в працях О.Бойка, Б.Бахтєєва, В.Заблоцького, Н.Пашиної, М.Стріхи, С.Телешуна.

Натомість не існує спеціального комплексного дослідження ролі Харківського краю в суспільно-політичних процесах в незалежній Україні, недостатньо вивченими залишається феномен сепаратистських дій донецької еліти в умовах президентських виборів 2004 р. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати політику харківських політико-економічних еліт в умовах становлення державності України, а також висвітлити спроби розгортання децентралістських процесів на Харківщині в умовах Помаранчевої революції.

Процеси українського національно-демократичного відродження викликали в російськомовного населення Харківщини незадоволення і спонукали до поширення сепаратистських ідей. Імовірно задля стримування дезінтеграційних процесів в СРСР ці ідеї стимулювалися компартійними структурами.

У цей час то в Донецьку, то в Луганську “інтернаціоналісти” (великороські шовіністи) порушували питання про відновлення Донецько-Криворізької

республіки, проголошеної 9 лютого 1918 р. більшовиками¹. Навіть в інформації ідеологічного відділу ЦК КПУ від 29 березня 1991 р. зазначалося: “В ряді регіонів пропагуються також плани відродження Донецько-Криворізької республіки, яка проіснувала неповних два місяці в 1918 році, включення її на правах автономії до Російської федерації”².

У свою чергу у повітрі колишньої більшовицької столиці України, як згадував учасник поїздки В.Чорновола у Харків, “вітала ідея автономії на зразок Кримської”³. Яскраво ці тенденції розкриває витяг з листа Р.Р.Казимірьського у редакцію Літературної України: “Неужели не понимаете: чем агрессивнее себя будете вести, тем хуже для...украинского языка. Скажем прямо, если атаки твердолобых национал-шовинистов будут идти в том же духе, приднепровско-донецкий район поставит вопрос также об автономии”⁴.

Спроба здійснення державного перевороту в серпні 1991 р. активізувала децентралістські процеси і призвела до здобуття Україною незалежності. Однак ейфорія від незалежності скоро поступилася глибокому розчаруванню внаслідок катастрофічного економічного спаду в незалежній державі.

За науково-промисловим потенціалом Харків у радянські часи входив у першу трійку на обширу усього Радянського Союзу. Проте після розпаду радянської економіки колишні гіганти, що задавали тон у військово-промисловому комплексі СРСР, ледве зводили кінці з кінцями. Однак серйозних потрясінь Харківщина не зазнала, бо український бізнес ділив сировинну промисловість з її швидкими прибутками і не був готовий до потреби боротись за об’єкти елітарного машинобудування⁵.

Вагомих кроків, які б свідчили про прагнення харківської еліти автономізувати регіон або домогтися особливих привілеїв і пільг для місцевого самоврядування не було зафіксовано. Після утвердження української незалежності хар-

¹ Бондаренко К. Розкольники. Кому вигідний “дерібан” України? // Галицькі контракти. – 2004. – №6. – 9 лютого. – С.26.

² Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень – грудень 1991 р.): хроніка та аналіз // Людина і політика. – 2004. – №3. – С.79.

³ Терещук В. Чому вони не хочуть незалежності. // Молода Галичина. – 1991. – 3 жовтня. – С.1.

⁴ Худан М. Чортополох // Літературна Україна. – 1991. – 7 лютого. – С.6.

⁵ Лобан Ю. Генерали піщаних кар’єрів // Політика і культура. – 2000. – 16-22 червня. – С.17.

ківські політики успішно інтегрувалися в вищі ешелони української політики (Є.Кушнар'ов очолював Адміністрацію Президента України, О.Дьомін займав посаду віце-спікера парламенту...). Проте, як зауважували політичні оглядачі, навіть у Києві харків'яни воліли триматися окремо, не розкидаючись на творення земляцтв чи, скажімо, узгодженої політики депутатського корпусу від області⁶.

Через надлишок підприємств у Харкові та внаслідок їх різноманітності і відсутності об'єднувальної ключової галузі місцевий директорат свої проблеми вирішував самотужки, не надто покладаючись ні на місцеву владу, ні на свої формальні об'єднання⁷.

Єдиним проявом осібності регіону стали перманентні спроби окремих регіональних політичних сил домогтися надання російській мові статусу другої державної мови. Так, перший референдум стосовно застосування російської мови нарівні з державною Харківська міська рада провела у 1994 році. У 1996 р. міськрада колишньої столиці УСРР вирішила дозволити використовувати російську мову в обігу місцевих документів нарівні з державною.

Це рішення було опротестоване прокуратурою, однак міська рада відмовилася задовільнити протест після чого законність рішення харківських депутатів розглядалося в судових органах. У лютому 2001 р. Верховний Суд України визнав, що міськрада перевищила свої повноваження, ухвалюючи рішення про двомовність, однак міськрада на сесії відмовилася виконувати рішення суду. У квітні 2001 р. депутати міськради знову повернулися до цього питання й вирішили провести в місті консультативне опитування про офіційне використання російської мови нарівні з державною⁸.

У підсумку під час опитування, яке проводилося одночасно з виборами до Верховної ради та органів місцевого самоврядування у 2002 р., 80% харків'ян відповіли "Так!" застосуванню російської мови нарівні з державною в усіх

⁶ Лобан Ю. Назв. праця. – С.14.

⁷ Лобан Ю. Назв. праця. – С.14.

⁸ Онисько Н. Русифікація східної столиці // Поступ.– Львів, 2002. –11-17 квітня. – С.5.

сферах суспільного життя, а також жителі міста підтримали ідею надання Харкову спеціального статусу міста загальнодержавного значення⁹.

Ставлення регіональної еліти до Української держави різко змінилося після президентської виборчої кампанії 2004 р. Протести прихильників опозиційного кандидата внаслідок фальсифікації виборів В.Ющенко викликали опір адміністративної влади південно-східних областей. Замість визнати фальсифікації регіональна влада з метою тиску на опозицію прийняла рішення скористатися сепаратистськими ідеями. Уже 24 листопада 2004 р. на Раді Регіонів, яку зібрав Президент Л.Кучма, від губернаторів звучали пропозиції про створення Донецько-Луганської автономії, а в інтерв'ю англійським журналістам керівник пропрезидентської парламентської більшості С.Гавриш заявив, що якщо В.Ющенко стане президентом, то Крим відокремиться від України, а південні області оголосять про створення автономії¹⁰.

Існують версії, що саме під час жвавих консультацій у Києві людей із команди Л.Кучми з лідерами східних регіонів і народилася думка пострахати країну та світ Південно-Східною автономією та був втілений в життя Сіверськодонецький сепаратистський з'їзд¹¹. Згідно даних нардепа В.Стретовича план збурити сепаратистські настрої в Україні виконували у виборчому штабі В.Януковича під назвою “Концепція підготовки акції “Народе до діі!””.

Концепція акції передбачала провести зібрання голів облрад та облдержадміністрацій, сесій облрад, на яких обговорити заходи щодо перетворення держадміністрацій у виконкоми з фінансуванням із обласних бюджетів, припинення перерахувань до держбюджету, перехід до муніципального підпорядкування правоохоронних структур. Документом пропонувалося провести місцеві референдуми й обрати надзвичайних уповноважених представників на міжрегіональний з'їзд, містились також поради щодо проведення масових мітингів¹².

⁹ Онисько Н. Русифікація східної столиці // Поступ.– Львів, 2002. –11-17 квітня. – С.1.

¹⁰ Мостовая Ю. Площади и кабинеты // Зеркало недели. – 2004. – 27 ноября. – 3 декабря. – С. 2.

¹¹ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.; Мостовая Ю. Украина розбилась на счастье? // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.4.

¹² Ковтун Т. Сіверськодонецьк планували в Росії // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

Існують думки, що сепаратистські заклики керівників східних областей – це звичайна політична технологія, яка розроблялася російськими політтехнологами у штабі В.Януковича (можливо з відома російського президента В.Путіна)¹³. Участь у сепаратистських закликах мера Москви Ю.Лужкова, як професійного провокатора, шовініста і українофоба, може лише свідчити, що за цією технологією стояли не лише російські політтехнологи, за цим стояв Кремль¹⁴.

Як писав американський експерт В.Сокоп в “Уолл Стріт Джорнал”, Росія розробила “федеральні” проекти для створення “федеративних одиниць” під протекторатом Москви на територіях інших держав¹⁵. Луганська, Донецька, Одеська і Харківська області, а також Крим бачились стратегами розвалу України держави основними болючими точками. Передбачалося дві версії: революційна і поступова, легітимна. Революційний шлях – це самовідокремлення східних і південно-східних областей і проголошення ними автономії за прикладом Придністров’я і Абхазії. Легітимний шлях – це конституційно закріплена федералізація України з наступною трансформацією цих областей у зони широкої автономії¹⁶.

Це твердження підтверджувалося виступами в пресі під час помаранчевої революції директора Інституту країн СНД К.Затуліна. На його думку, для Сходу і Півдня (С.А. – відповідно для Росії) вигіднішим було створення двоєдиної України, за зразком Бельгії, де є дві самостійні общини. Натомість за умови розколу на дві держави за Заходом залишався б Київ, що дало б підстави Західній Україні вважати себе “більш справжньою”, а інших – сепаратистами¹⁷.

Так, уже 25 листопада 2004 р. Луганська обласна рада закликала сусідні області, де В.Янукович мав підтримку переважної більшості населення – розглянути можливість створення Південно-Східної автономії¹⁸. 26 листопада 2004 р. Донецька облрада провела захід під назвою “збори активу області”, на якому

¹³ Жовтяк Е. Чрезвычайное положение продлилось один час // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.А5.

¹⁴ Балюк Н. Шантаж чи передумова надзвичайного стану? // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.1.

¹⁵ Лемешко О. “Донецькі” виконують сценарій московських ляльководів // Високий замок. – 2004. – 8 грудня. – С.2.

¹⁶ Пересадько І. Око сепаратиста // Українська газета. – 2005. – 19-25 січня. – С.7.

¹⁷ Затулин К. Родина Тараса Шевченко станет Бельгией? // Аргументы и факты. – 2004. – №49. – С.4.

була прийнята резолюція, де говорилось, що “у випадку, якщо державний переворот стане реальністю, ми залишаємо за собою право звернутися до всіх жителів області з закликом самостійно вирішувати долю Донецького краю”¹⁹.

На фоні цих подій 26 листопада 2004 р. сепаратизм підхоплює Харків, центральну площу якого заповнювали 50-70 – тисячні мітинги на підтримку В.Ющенка і який віддав 70% бюлетенів за опозиційного кандидата. Екстрена сесія облради ухвалює сміливе рішення: депутати відмовляються від права представляти своїх виборців і делеговані народом області права і передають їх керівнику облдержадміністрації Є.Кушнарьову разом із настановою “негайно провести переговори з керівниками східних та південно-східних областей про утворення Південно-Східної автономії”. Харківський губернатор оголошує себе керівником виконавчої і законодавчої влади водночас, облуправління МінНС, міліції, СБУ, пропонує пропонує припинити відрахування області до центрального бюджету країни і створити на півдні країни автономії²⁰.

Як вважав політолог В.Карасьов, Є. Кушнарьов під час виборів зайняв позицію старої харківської еліти (червоних директорів, колишніх партійних функціонерів і адміністративно-чиновницького апарату), що підштовхнуло його зробити ставку на донецьку еліту і автономію²¹. Політичні оглядачі відзначали не самостійність Є.Кушнарьова, через те, що він зніціював проведення Сіверськодонецького з’їзду рад у той час, коли Л.Кучма повертався з Москви²².

За словами самого Є Кушнарьова всі рішення надзвичайної сесії стали реакцією на події в Західній Україні, яка поспішила визнати президентом В.Ющенка, і на документ харківського штабу опозиційного кандидата – план дій регіонального відділення Комітету національного порятунку, яким передбачалось підтримати всеукраїнський страйк, перекрити шляхи сполучення, заблокувати роботу облдержадміністрації, самого Є.Кушнарьова відправити в від-

¹⁸ Стріха М. Сепаратизм: останній козир агонізуючої влади? // Українське слово. – 2004. – 1-7 грудня. – С.2.

¹⁹ Ихельзон Е. Революция пришла в Донецк и Львов // Сегодня. – 2004. – 27 ноября. – С.2.; Коробчук С. Донецк: трудные уроки демократии // Вечерние вести. – 2004. – 2 декабря. – С.2.

²⁰ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.; Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

²¹ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

²² Салімонович Л., Іриніна А. Парад з’їздів рад // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

ставку. Він пізніше заявив: “Я цілком свідомо переступив правові рамки... В іншому випадку мені залишалось збирати чемодани...”²³. Крім того, політик посилався на домовленості з Л.Кучмою: про суміщення посад до того часу, поки не буде нового законно вибраного президента²⁴.

Натомість начальник управління МВС в Харківській області С.Денисюк уже 26 листопада 2004 р. дав зрозуміти, що не має намірів виконувати рішення надзвичайної сесії: “нашим керівником є міністр внутрішніх справ”²⁵. Крім того, прокурор Харківської області В.Синчук виніс протест на рішення Харківської облради, незаконні рішення відмовився виконувати харківський міський голова²⁶. Харківська мерія 26 листопада 2004 р. ухвалила, що рішення обласної ради про передачу Є.Кушнарйову всієї повноти влади “є неконституційним і не підлягає виконанню на території міста Харків”²⁷.

Ідею сепаратизму і федералізму засудили Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Харківського національного університету ім. В.Каразина²⁸. А уже 27 листопада 2004 р. облрада відмовилася від своїх “надзвичайних рішень”. В тексті, надрукованому в офіційній газеті облради, написано “тимчасово призупинити дії” ряду пунктів рішення надзвичайної сесії від 26 листопада 2004 р. А в оригіналі документа – “відмінити”. Обласна влада запевняла, що вірний саме цей варіант. Починаючи з 28 листопада 2004 р., Є.Кушнарйова немов підмінили ще раз. Тепер же він був “не за Ющенка” і “не за Януковича”, а за єдність України, за Конституцію і закон, за мир і злагоду, і за харків’ян²⁹.

Безумовно, що такі дії регіональної влади не відображали реального волевиявлення людей, оскільки були ініційовані головами обласних адміністрацій – посадовцями не виборними, а призначуваними президентом. З більшою імовірністю можна говорити, що сепаратистські рішення були оприлюднені за

²³ <http://politpfoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

²⁴ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

²⁵ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

²⁶ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.

²⁷ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

²⁸ Кремень В. Студенты, исключенные по политическим мотивам, восстановлены // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.14.

погодженням чи навіть з ініціативи Президента України. Ця ідея знаходилася в руках тих голів облдержадміністрацій, які були рекордсменами фальшування виборчого процесу і прагнули уникнути неминучої відповідальності: Донецької – Близнюк, Луганської – Єфремов, Харківської – Кушнар'єв.

Сепаратистські тенденції губернаторів східних областей пов'язують також з їх фінансовими зловживаннями в минулому і страхом відповідальності. Так, аудитори Рахункової палати України звинувачували Є.Кушнар'єва і облдержадміністрацію у не цільовому використанні 115-мільйонної субвенції, виділеної із держбюджету на соціально-економічний розвиток Харкова та у зв'язку із 350-річчям від часу його заснування³⁰.

28 листопада 2004 р. український прем'єр-міністр В.Янукович та мер Москви Ю.Лужков прибули у Сіверськодонець для участі у з'їзді представників органів місцевого самоврядування південного сходу України. Цей з'їзд зібрав більш як 3,5 тисячі представників з 14 областей України, Криму і Севастополя. Участь у форумі взяли також 30 народних депутатів.

Головним питанням з'їзду було обговорення можливості організації робочої групи з формування окремої податкової, банківської та фінансової систем південно-східних областей України. На з'їзді вирішили створити Міжрегіональний союз органів місцевого самоврядування України і регіональної влади з центром його дислокації в Харкові³¹.

Було вирішено визнати В.Януковича вибраним президентом України, делегати закликали ігнорувати повторне голосування, якщо таке рішення прийме Верховний Суд. До того ж дії опозиції були названі антидержавними і антинародними, а у випадку визнання президентом В.Ющенко південно-східні області задекларували готовність провести референдум щодо автономії³².

Делегати не приховували своїх симпатій до Росії, а голова Харківської облдержадміністрації Є.Кушнар'єв однією фразою окреслив можливі перспек-

²⁹ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

³⁰ Стецишин О. Останній бій // Експрес. – 2004. – 9-16 грудня. – С.4.

³¹ Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³² // Сегодня. – 2004. – 30 ноября. – С.2.

тиви: “Від Харкова до Києва – 480 км., а до Москви – лише 400”^{33*}. Пізніше, всередині грудня 2004 р., Є.Кушнар'ов заявляв, що займав на Сіверськодонецькому з'їзді державницьку позицію, оскільки “за рахунок присутності помірних політиків (до яких політик відносив і себе – С.А.) ми змогли вивести цей з'їзд в рішеннях на абсолютно нормальний рівень”³⁴.

Після того, як на нараді 29 листопада 2004 р. Президент Л.Кучма і прем'єр-міністр В.Янукович висловились за неподільність України і неприпустимість порушення її конституційного устрою, стало очевидним: Південно-Східної автономії не буде. Цьому посприяли виголошені антисепаратистські заяви кількох головних діючих осіб ПіСУАРу – губернаторів, насамперед Є.Кушнар'ова та впливових на Сході країни бізнесменів та політиків³⁵. Крім того, консул Російської федерації в Харкові А.Яковлев після спільної зустрічі з Є.Кушнар'овим 29 листопада 2004 р. теж відмежувався від сепаратистських ідей і виступив за єдину та неподільну Україну³⁶.

Відзначимо також, що 30 листопада 2004 р. Генеральна прокуратура України відкрила кримінальну справу за фактом посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, здійснення умисних дій спрямованих на насильницьку зміну і повалення конституційного устрою, на захоплення державної влади³⁷. Крім того, політичний страйк і розпалювання після 21 листопада 2004 р. сепаратистських настроїв спричинило паніку в банківському секторі (в Києві через Помаранчеву революцію не працювали біля 10% підприємств малого і

³³ Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

* Гасла Всеукраїнського з'їзду народних депутатів і депутатів місцевих рад у Сіверськодонецьку вкладалися у положення ст.110 Кримінального кодексу України про порушення територіальної цілісності держави. Крім того відповідно до ст.73 Конституції України референдум можна проводити лише на всеукраїнському рівні, а не регіональному, а ст.157 Основного закону взагалі не допускає будь-яких змін до Конституції, які торкаються цілісності держави. Кримінально караними можна було трактувати також дії спрямовані на порушення Конституції України, змістом яких було проголошення нової автономії в Україні, що не тягнуло за собою зміни меж території або державного кордону України.

³⁴ <http://bel.com.ua/news/news.body.cgi?category id=1&msg id=45547>

³⁵ Зварич О. ПіСУАР не працює // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.

³⁶ Салімонович Л. Сепаратист перетворився на демократа // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.

³⁷ Хрусталеv А. За “самостийность” ответит? // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 1 декабря. – С.4.

середнього бізнесу, а в цілому по країні – біля 5%, вкладники банків у Донецькій, Луганській та Харківських областях лише за один день після Сіверськодонецька зняли з депозитних вкладів 90 мільйонів гривень)³⁸. Отже, населення остерігалось радикальних сепаратистських закликів та не підтримало їх.

Уже 30 листопада 2004 р. Харківська облрада скасувала більшість рішень надзвичайної сесії від 26 листопада 2004 р. Зокрема, було зупинено дію пунктів про створення виконавчих комітетів обласної та районних рад, про обрання головою облвиконкому Є.Кушнарьова, про підпорядкування йому правоохоронних структур та обласної телерадіокомпанії, про припинення відрахувань коштів до держбюджету, про тимчасове припинення передач телекомпанії “Ера”, 5-го та 7-го телеканалів. Депутати вилучили з рішення слова, за якими Є.Кушнарьову давалося доручення терміново обговорити з керівниками рад східних та південних областей питання створення східно-південної автономії³⁹.

Натомість ідея відокремлення від України продовжувала поширюватися на мітингах в підтримку В.Януковича. У пресі підконтрольній олігархам спотворювалися події помаранчевої революції, створювалась видимість загальної підтримки східними регіонами ідеї створення автономії. Людей переконували, що “народ, налаштований на працю, не ходить по майданах Незалежності” і, що телебачення показує “Хрещатик і бомжів, які гріються біля вогнищ”⁴⁰. Зрештою жителів регіону переконували, що “федеративний устрій мають багато економічно високорозвинутих держав... і посилення регіонів, посилює нашу країну”⁴¹.

Ознакою децентралістських тенденцій стало також те, що голова правління Луганської обласної телерадіокомпанії Р.Мірошник звернувся до колег з Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької областей, АР Крим з пропозицією створити консолідоване телебачення Сходу України.

³⁸ Черников А. Экономика от Ю до Я // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.50-51.; Підвисоцький Р. Сепаратизм – загроза економічної стабільності // Демократична Україна. – 2004. – 1 грудня. – С.7.

³⁹ Брусилова А. Симпатії виборців розділилися, але ніхто не дозволить рвати на шматки державу // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.

⁴⁰ Титов В. Палатками озимые не накроешь, апельсинами трактора не заправишь // Вперед. – Артемовск, 2004. – 22-23 грудня. – С.5.

Він вважав, що центральні телеканали проводили політику подвійних стандартів, і інформація зі сходу України викривлювалася⁴².

5 грудня 2004 р. у Харкові відбувся II Всеукраїнський з'їзд депутатів всіх рівнів. Його чисельний і якісний склад (представництво 15 регіонів) свідчило про претензії винятково на бренд загальнодержавного зібрання прихильників В.Януковича. З 1400 учасників (за іншими даними – 1172) переважна більшість представляла Харківську, Донецьку і Луганську область. Західні регіони України проігнорували з'їзд в Харкові⁴³.

Делегати з'їзду обрали Координаційну раду Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування і навіть визначили дату проведення її засідання. Головою вищезгаданої ради делегати обрали ідейного лідера обох з'їздів Є.Кушнар'ова. Останній відмовився від попередніх виступів і проголосив, що принцип федеративного устрою України і створення автономії для Сходу і Півдня не є самоціллю. Головною метою для політика стала розробка і проведення адміністративно-територіальної реформи, в основу якої було покладено принцип фінансово-економічної самодостатності територій. Державна вертикаль мала бути децентралізованою, керівників регіонів мав обирати народ, а не глава держави⁴⁴.

У зверненні до харків'ян напередодні з'їзду рад Є.Кушнар'ов відзначав: “Я звертаюся до тих, в кому сьогодні живе тривога, щоб в Харків не прийшов той дух, той настрій, який був на з'їзді в Сіверськодонецьку. Я беру на себе зобов'язання..., що цей з'їзд буде відбуватися виключно в конституційному полі, що вся сила нашого інтелекту, досвіду і відповідальності будуть спрямовані на пошук шляху виходу з кризи, об'єднання української нації, збереження єдності України”⁴⁵.

⁴¹ Голоперов В. Главная цель – повышение жизненного уровня людей // Вперед. – Артемовск, 2004. –22-23 грудня. – С.3.

⁴² Регионы // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17 декабря. – С.Е8.

⁴³ Кириллов Д. В Харькове обошлись без Жириновского // Комсомольская правда. – 2004. – 7 декабря. – С.4.

⁴⁴ Салімонович Л. Спроба номер два // Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.

⁴⁵ От сепаратизма до миротворчества – всего неделя // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.2.

Натомість мер Харкова В.Шумилкін відстоював думку, що нові взаємовідносини між центром і регіонами потрібні, але в умовах багатьох дестабілізуючих факторів налагодження їх є передчасним⁴⁶.

Підписання 8 грудня 2004 р. політреформи між опозицією на чолі з В.Ющенком та оточенням президента Л.Кучми і рішення Верховного Суду про переголосування другого туру президентських перегонів стало початком згортання конфронтації між політичними силами та зробило непотрібними сепаратистські дії.

Так, 10 грудня 2004 р. в Донецьку відбулося засідання координаційної ради так званого Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування. Один із результатів цієї наради – рішення про те, що місцевий консультативний референдум у Донецькій області з приводу федералізації буде відмінено. Як повідомив інтернет-сайт “Комітет виборців Донбасу”, про це заявив на прес-конференції голова Донецької облради Б.Колесников. “Ми ухвалили рішення до проведення в нормальне правове поле конституційних змін про федеральну реформу не проводити референдуму у жодній з областей. Хай учені опрацюють...Виробимо остаточне рішення, і тоді буде сенс провести загальнонаціональний референдум”⁴⁷.

Учасники Координаційної ради прийняли дві резолюції. Перша – “Про завершення першого етапу Конституційної реформи”, в якій регіонам, у зв’язку з внесенням Верховною Радою змін в Конституцію, рекомендовано тимчасово призупинити проведення місцевих референдумів з питань адміністративно-територіального устрою держави і системи місцевого самоуправління. Друга – “Про створення Міжрегіонального суспільного наукового центру” пропонувала провести консультації з ведучими спеціалістами з конституційного права і державного будівництва. Наступний з’їзд такого рівня на тему “Фінансова і економічна самодостатність регіонів” було запропоновано провести в Львові⁴⁸.

⁴⁶ Аласания З. С уважением, не В.А.Ш... // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.5.

⁴⁷ “Федералісти” збираються – “помаранчевих” б’ють // Україна молода. – 2004. – 11 грудня. – С.3.

⁴⁸ Русакова С. Как нам обустроить Украину // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.4.

Створеному Міжрегіональному суспільному науковому центру “Конституційна реформа в Україні” було приписано протягом 90 днів розробити “чітку позицію територіальних громад, що стосуються процесів реформування адміністративно-територіального устрою України з унітарного на федеративний”⁴⁹.

Симптоматично, що до зібрання не приєднався В.Янукович, хоча він того дня був у Донецьку. Така поведінка відставного прем’єра засвідчила його намагання дистанціюватися від федеративного руху на Сході. Натомість Є.Кушнарєв продовжив свої емоційні виступи і зазначив, що “ніхто не має права монополії на кохання до України”, а також що “та Україна в якій ми жили до цього моменту...не стала для нас затишним і рідним будинком”⁵⁰.

У цих умовах Державний науково-дослідницький інститут регіональної політики Харківського національного університету і Центр політико-правових реформ провели 18 грудня 2004 р. в Харкові круглий стіл на тему “Майбутнє України: федералізація чи демократична децентралізація влади?”. В резолюції круглого столу ідея федералізації визнавалася згубною для України, а заклики до її проведення пояснювалися “виключно егоїстичними інтересами окремих політиків”. Крім того засуджувалася можлива передача владних повноважень регіональній ланці, яка змогла призвести “до появи в Україні 27 регіональних бюрократичних непідконтрольних громадянам центрів влади”, а пропонувалося надати додаткові повноваження на рівні села, селища, міста⁵¹.

Щоб зберегтися в великій політиці Є.Кушнарєв 20 грудня 2004 р. запропонував харківським журналістам проект меморандуму нової створюваної ним партії – “Нова демократія”. Серед декларованих в перспективі пріоритетів партії визначалась “федеративна республіка з двох палатним парламентом, одна з палат якого представляла інтереси регіонів”, а також боротьба “за всесторо-

⁴⁹ Ліщенко Ю. Кушнарєв хоче проводити наступний з’їзд регіоналів у... Львові // Високий замок. – 2004. – 11 грудня. – С.5.; Путь к реформе через регионы // Информационный вестник Артемовского городского совета. – №44. – 2004. – 18 декабря. – С.3.

⁵⁰ Русакова С. Как нам обустроить Украину // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.1.

⁵¹ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

нній розвиток регіонального і місцевого самоуправління, виборність керівників представницьких органів всіх рівнів”⁵².

Створення проросійської партії з ціллю участі в виборах 2006 р. для Є.Кушнарєва стало шансом утриматися в великій політиці в якості опозиціонера. Підтримку ідеї федералізації політик шукав в Росії під час поїздки в кінці грудня 2004 р. Російська “Інвестгазета” з цього приводу процитувала анонімне джерело в МЗС Росії: “Кушнарєв сьогодні є політичним великотонажним поїздом, здатним об’єднати сепаратистські настрої в Східній Україні і скласти конкуренцію тим, хто в Україні не хоче дружити з Росією”⁵³. Однак, імовірно, проект харківського экс-губернатора розглядався Росією швидше як лише один з багатьох варіантів розвитку подій.

В російську столицю Є.Кушнарєва запросив голова держкомітету по справам СНД А.Кокошин. За день візиту політик побував в Держдумі, де зустрівся з віце-спікером Держдуми Л.Сліскою, відвідав Раду Федерації для зустрічі зі спікером С.Мироновим, а також поспілкувався з главою адміністрації Росії Д.Медведевим. Як повідомив політик, він “ділився своїми думками, можливими прогнозами розвитку подій після 26 грудня і відчув моральну підтримку і почуття ліктя”⁵⁴.

Учасники переговорів були запрошені на чергове засідання Ради прикордонних областей Росії, України і Білорусі, яке мало відбутися 22 грудня 2004 р. в Харкові. Основною темою засідання мало бути обговорення моделі Єдиного економічного простору⁵⁵. Імовірно, що цю зустріч Є.Кушнарєв планував використати для посилення свого впливу і демонстрації себе як регіонального лідера.

За словами Є.Кушнарєва, базовою для нової партії мала стати Харківська область⁵⁶. Він вважав, що країна як мінімум проведе адміністративно-територіальну реформу польського чи французького зразка,

⁵² Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁵³ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁵⁴ <http://politpfoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁵⁵ <http://politpfoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁵⁶ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

яка б передбачала укрупнення регіонів для економічної і бюджетної самодостатності⁵⁷, а як максимум перейде на федеративний устрій. У свою чергу, у майбутній федерації, на його думку, всі 24 області могли отримати один статус, або їх мало стати менше – 15, 10. Пропонувався і варіант, коли поряд з Автономною республікою Крим мали з'явитися ще 2-3 автономні республіки, а решта адміністративно-територіальних одиниць залишатися в статусі областей⁵⁸.

Перемога В.Ющенко у переголосуванні президентських виборів 26 грудня 2004 р. позбавило сепаратистів державної підтримки і цілей подальшої боротьби. У цих умовах політики-федералісти почали перегруповувати сили. Уже 10 січня 2005 р. в Донецьку з'явилися перші намети, у Херсоні створили комітет національного порятунку, в лавах якого було задекларовано майже 40 тисяч учасників. Лідер прогресивних соціалістів Н.Вітренко на Півдні і Сході України збирала мітинги, закликала мало не до повстання⁵⁹.

У свою чергу Є.Кушнар'єв на установчому з'їзді своєї партії “Нова демократія” 15 січня 2005 р. ні слова не сказав про сепаратизм, але багато уваги приділив конституційному федералізму, адміністративно-територіальній реформі і виборам губернаторів на місцях⁶⁰. “Нова демократія”, самоідентифікувавшись як “партія лівоцентристського штибу”, одразу заявила про перехід в опозицію, а її лідер став претендувати на керівництво опозиційним рухом⁶¹.

Відзначимо, що під час переговорів про створення офіційного блоку з В.Януковичем на вибори 2006 р. Є.Кушнар'єв заявив, що для “Нової демократії” особливо важлива готовність Партії регіонів відстоювати ідею федеративно-земельного державного устрою України⁶². В інтерв'ю БІ-Бі-сі 14 жовтня 2005 р. Є.Кушнар'єв повідомив, що федералізація України є частиною

⁵⁷ <http://politphoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁵⁸ Александрова Ю. О политиках и телеграфных столбах // Событие. – Харьков, 2004. – 23-29 декабря. – С.6.

⁵⁹ Геварін В. Синьо-білий синдром у Донбасі // Українське слово. – 2005. – 19-25 січня. – С.9.

⁶⁰ Пересадько І. Око сепаратиста // Українська газета. – 2005. – 19-25 січня. – С.7.

⁶¹ Сидоржевський М. Товариш генеральний секретар. Один з найодіозніших сепаратистів шукає шляхів у владу // Народне слово. – 2005. – 18-25 червня. – С.2.

⁶² Сивцова О. Все дороги ведуть в Харьков // Нова демократія. – К., 2005. – 20 жовтня. – С.2.

програми партії “Нової демократії”, але зауважив – “федералізм і сепаратизм – це зовсім різні поняття”⁶³.

Але уже другий з’їзд партії “Нова демократія”, який відбувся в другій половині листопада 2005 р., став водночас останнім. Делегати прийняли пропозицію Партії регіонів про об’єднання двох політичних сил. Партійний форум прийняв рішення про саморозпуск партії і входження її членів у Партію регіонів на індивідуальній основі⁶⁴. Отже, саморозпуск партії, яка вважала своїм базовим регіоном Харківщину, засвідчив відсутність підтримки і несприйняття харків’янами децентралістських ідей “Нової демократії”.

Імовірність втрати влади і боязнь відповідальності за злочинну діяльність в результаті президентських виборів 2004 р. спровокували автономістські та сепаратистські заяви керівництва Харківської області, які не користувалися підтримкою населення регіону. Вважаємо, що у майбутньому в умовах надання реального самоврядування місцевим органам влади і панування закону в економічних процесах зникнуть будь-які підстави для федералізму, а тим більше сепаратизму. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в детальному аналізі причин і розвитку сепаратистських процесів на Харківщині в 2004 р.

⁶³ Кушнар'ов Є. “Такої технології, як майдан, у Януковича не було” // Нова демократія. – К., 2005. – 20 жовтня. – С.4.

⁶⁴ Голос України. – 2005. – 22 листопада. – С.7.